

Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye’den Avrupa’ya Göç Süreci*

Ramazan TURGUTⁱ

Öz: Türkiye’nin kadim topluluklardan biri olan Süryaniler, 20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’ya kitlesel bir şekilde göç etmişlerdir. Bu göçün ekonomik, sosyo-politik ve dinî olmak üzere muhtelif nedenlerinden söz edilmektedir. Bu çalışmada Süryanilerin yaşadığı Seyfo sonrası travma ve azınlık haklarından mahrum oluşları iki temel neden olarak varsayılmaktadır. Bununla birlikte 6-7 Eylül olayları, Kıbrıs Harekâtı, 1980 Askerî Darbesi, Zorunlu Din Kültürü dersi, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan PKK ve Hizbulah terör olaylarının da bu süreçteki payı incelenmiştir. Ayrıca güncel durumları ve “Seyfo”nun uluslararası tanınırlığı için yapılan çalışmalara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Süryani Göçü, Süryani Diasporası, Seyfo.

The Migration Story of a People: The Migration Process of Syriacs in the XX. Century from Turkey to Europe

Abstract: Syriac/Assyrian/Aramean community being one of Turkey's ancient communities immigrated to Europe in large masses during the second half of 20th century. Economic, socio-political, and religious reasons are considered to be behind this immigration. This work assumes the trauma Syriacs went through after Sayfo and their deprivation from the minority rights as two main reasons. Along with this, September 6-7 events, Cyprus Operation, 1980 military coup, mandatory Religious Culture courses, and PKK and Hezbollah terrorist attacks in the Southeast Anatolia are also investigated by the study. In addition, Syriacs' current situation and efforts around increasing "Sayfo"s international reputation have been referred to the work done for international recognition are also mentioned.

Keywords: Syriac/Assyrian/Aramean, Syriac immigration, Syriac diaspora, Sayfo.

* Bu makale “Hollanda Süryani Ortodoks Kilisesi” adlı doktora tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır.

ⁱ Arş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniv., İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD, ramazanturgut@gmail.com.

Giriş

Türkiye’de yaşayan en kadim topluluklardan biri olan Süryanilerin asıl yerleşim yeri Mardin, Diyarbakır, Elazığ ve Adıyaman gibi şehirler olmak üzere Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu ve kısmen Doğu Anadolu bölgeleridir. Bunun yanında 20. yüzyılın ikinci yarısında artan göçlerle İstanbul’da da bir Süryani cemaati oluşmuştur.¹

Türkiye’de yaşayan Süryani nüfusundaki azalma uzun yıllardan bu yana devam etmektedir. “Son Süryani Göçü” 1960’lı yıllarda başlamış, 1970’li ve 1980’li yıllardan itibaren de hızlanmıştır. Batı ülkelerine yönelen bu göçler her ne kadar “misafir işçi” statüsüyle başlasa da Kıbrıs Savaşı, PKK, Koruculuk Sistemi, Hizbullah ve benzeri olaylarla da artarak devam etmiştir. Öyle ki, Mezopotamya’nın en eski halklarından biri olan Süryaniler şuan eski yerleşim yerlerinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Taşğın, 2005: 75; Bilge, 1997). Mevcut durumda Mardin ve çevresinde 2 bin 400, İstanbul’da da 10 bin civarında Süryani’nin olduğu tahmin edilmektedir.

Süryanilerin neden Avrupa’ya göç ettikleri araştırmacıların ilgisini çekmiş, bazen bir kitapta bir-iki başlıkla değinilmesinin yanında (Sarı, 2013: 24-266; Öztemiz, 2012: 68-75; Bilge, 1996: 96-101) bazen de müstakil makaleler yazılmıştır (Olgun, 2008: 269-301; Taşğın, 2005: 73-92). Hatta bu alanda 26-27 Mayıs 2005 tarihinde Bilgi Üniversitesi’nin Göç Merkezi tarafından *Avrupa Birliği, Türkiye ve Asuri/Süryani Göçü Sempozyumu* organize edilmiştir. Uluslararası katılımı düzenlenen bu sempozyumda sunulan tebliğler maalesef kitaplaştırıl(a)mamıştır. Sunulan tebliğlerden sadece birkaç tanesi üniversite web sitesinde dijital formatta paylaşılmaktadır (<http://goc.bilgi.edu.tr/>). Diğer bazı tebliğler de sempozyuma katkıda bulunan araştırmacılara internet üzerinden ulaşılarak temin edilmiş ve bu çalışmada kullanılmıştır. Takip eden yıllarda akademik hayatın dışındaki bazı sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde *1. Uluslararası Süryani Sempozyumu* organize edilmiştir. Süryaniyat çalışmalarında uluslararası üne sahip araştırmacıların katılımıyla düzenlenen bu sempozyum 30-31 Mart 2007 tarihinde Midyat’ta düzenlenmiştir. Önceki sempozyumla aynı kaderi paylaşmış ve bildiriler kitaplaştırıl(a)mamıştır.

Bu çalışmalarda göç nedenleri olarak çoğunlukla ekonomik nedenler ve güneydoğu bölgesinde yaşanan terör saldırıları gösterilmiştir. Söz konusu nedenlerin bu süreçte etkili olduğunu kabul etmekle beraber bu makalede Süryani göçü iki temel nedene bağlanmaktadır:

- **Seyfo Travması:** Süryanilerin Seyfo (Kılıç Yılı) olarak adlandırdıkları 1915 olayları, Süryanilerde derin bir travma oluşturmuştur. Bu nedenle

¹ Burada “Süryaniler”den kasıt *Batı Süryanileri* olarak bilinen Süryani Kadim, Süryani Katolik ve Süryani Protestan Kiliseleridir. Ayrıca İstanbul Süryanilerine dair yapılmış bir alan çalışması için bkz. (Erol, 2016).

bir daha asla beraber yaşadıkları diğer topluluklara güvenememişler ve buldukları ilk fırsatta da göç etmeyi tercih etmişlerdir.

- **Azınlık statüsünün olmaması:** İleriki sayfalarda ayrıntılarına gireceğimiz üzere Lozan Antlaşması'nda diğer azınlıklara tanınan haklar Süryanilere de tanınsaydı, kendilerini en azından kendi olanaklarıyla geliştirip yaşatabilirlerdi. Resmî azınlık statüleri olsa belki de göç onları bu kadar derinden etkilemezdi.²

Bu vesileyle öncelikle kısa da olsa Seyfo hakkında bilgi verilecek ardından Lozan Antlaşması'nda azınlıkların konumu aktarılacaktır. Bilahare Kıbrıs Harekâtı, 1980 Askerî Darbesi, zorunlu din eğitimi, bölgedeki PKK ve Hizbullah gibi terör olayları işlendikten sonra Süryanilerin günümüzdeki durumları hakkında bilgi verilecektir.

1. Göç Sürecinin İlk Merhalesi: Seyfo (Kılıç) Yılı – 1915

Süryanice bir kelime olan Seyfo “kılıç” anlamına gelmektedir. 1915 Ermeni tehcirinden fazlasıyla etkilenen Süryaniler, o dönemde yaşadıkları ölüm ve katliamlar için “Seyfo” tabirini kullanmaktadırlar (Öztemiz, 2012: 36). Ayrıca Süryaniler bunu 'qettla' (katliam), 'qafle' (kervan-kafile) ve 'sevkiyat' (sürgün) olarak adlandırmaktadır. Bölgede yaşayan Kürtler arasında ise bu olay “Fırmana Fıllaha” (Hristiyan Fermanı) olarak bilinmektedir.³

Osmanlı Devleti'nin 1912-1913 Birinci Balkan Savaşı döneminde zayıflaması, azınlıkların bağımsızlıkları için adeta fırsat bilinmiştir. Bu sebeple Doğu Anadolu'da Ermeniler ve Nesturiler isyana kalkışmışlardır.⁴ Durumu kontrol altında tutmak isteyen Osmanlı Devleti düzenli ordu birlikleri ve Kürtlerden oluşan gönüllü milis güçleriyle Hakkâri'deki Nesturilere karşı savaş açmıştır (Travis, 2006: 331). Rusların da desteğini alan Nesturiler ellerindeki silahlarla kendilerini savunmaya çalışsalar da başarılı olamamışlar ve Urmiye'ye (İran) sığınmak zorunda kalmışlardır (Yonan, 1996: 196-198). İşte bu durum, Mardin ve civarında yaşayan Süryanileri de etkilemiştir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915 tarihinde özellikle Ermenilere yönelik bir sevk ve iskan kanunu (Tehcir Kanunu) çıkarmıştır.

Başlangıçta, tehcirin sadece Ermenilere uygulandığından emin olan Süryaniler devlete karşı herhangi bir isyan hareketinde bulunmamışlardır. Diyarbakır, Mardin ve Midyat'ta, Süryani Ortodoks Kilisesinden ayrılmış olan Süryani Katolik veya Süryani Protestanlara yönelik tutuklama faaliyetleri

² Son birkaç yıldan beri Lozan Antlaşması azınlık hakları Süryanilere de verilmeye başlanmıştır (okul açmak gibi). Verilen bu hakların Süryaniler üzerinde ne gibi bir etkisi olacağı, geri dönüşün yolunu açıp açmayacağını bekleyip göreceğiz.

³ Bu kavramlardan hangisinin daha önce kullanımda olduğu veya kimler tarafından tercih edildiği, Seyfo kavramının ne zamandan beri kullanımda olduğu ayrı bir çalışma konusu olacak kadar önemlidir. Bkz. (Talay, 2010: 235-149).

⁴ 1915 Ermeni Tehciri, bu çalışmanın konusunun dışında olduğu için bu konuya girilmeyecektir. Ancak Ermeni Tehcirine dair yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bkz. (Badem, 2007).

başladığında, sıranın kendilerine gelmeyeceğini düşünerek, yine sessizliklerini korumuşlardır. Devlet yetkilileri nezdindeki girişimleri neticesinde kendilerinin tehcir kapsamı dışında oldukları söylenmesiyle rahatlasalar da diğer Hristiyan milletlere karşı yapılan baskıların bu kadar yakınlarında olması onları tedirgin etmiş ve farklı arayışlara yöneltmiştir. Nitekim tehcir politikası nihayet kendilerine de uygulandığında bir şeyler yapmak için geç olduğunu fark etmişlerdir. Son bir umutla kendilerini korumaya çalışmışlarsa da pek başarılı oldukları söylenemez. (Gaunt, 2007: 257-259). 1915'te oluşan kaos ortamında Mardin ve civarında, mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün Hristiyanlara karşı yer yer saldırılar olmuştur. Nitekim Turabdin bölgesinde bununla ilgili yaygın bir özdeyiş vardır: “Kırmızı ya da beyaz fark etmez, soğan soğandır” (Gaunt, 2007: 259).⁵

Seyfo, farklı sosyo-politik ve etnik etkenlerin bir araya gelmesiyle tamamen denetimden çıkan olaylardan oluşmaktadır. Ermeni Tehciri, Nesturi Ayaklanması, Bölgedeki aşiret yapısı, misyonerlerin bozduğu toplumsal denge, 1. Dünya Savaşı'ndaki kaos ortamı bunlardan birkaçıdır. Özellikle bölgedeki aşiret yapılanmasını iyi anlamak gerekmektedir.⁶ O dönemde Turabdin'de en büyük Kürt aşiret konfederasyonları Dekşûrî ve Hevêrka'ydı. Öteden beri devlete yakın duran Dekşûrî reisi Midyat'ın yakınındaki Arnas (Bağlarbaşı) köyünde yaşıyordu. Daha büyük olan Dekşûrî aşiretleri ise daha çok Midyat'ın kuzey taraflarındaki yerleşim yerlerinde yaşıyorlardı. Hristiyanlarla ilişkileri gayet iyi olan Dekşûrî konfederasyonunun başkanlığını, 1890'larda Hanne Safar adlı bir Süryani aşiret lideri yapmıştı. Midyat bölgesindeki 18 aşiretten 11'i Hevêrka'ya, 5'i de Dekşûrî'ye bağlıydı. Hükümete muhalif olduklarından Hevêrkalar Hamidiye Alayları kuramamıştı. Süryani üyelerin de yer aldığı Hevêrkalar bundan dolayı Hristiyanları koruma eğilimindeydiler. 1915'e geldiğinde her iki konfederasyonun liderleri hapiste olduğundan yerlerine yeğenleri geçmişti. Yeni liderler başlangıçta Süryanileri korumaya söz vermiş olmalarına rağmen bazı alt grupların haricinde her iki konfederasyon da katliamlara iştirak etmiştir (Gaunt, 2007: 264-265).

1914'te Osmanlı hükümeti seferberlik ilan edince, tamamına yakını Süryani olan Midyat'ta 20-40 yaş arası erkekler birbirlerine zincirlenerek askere alındıkları, bu şekilde gidenlerin çok azının geri dönebildiği iddia edilmektedir. Ardından Diyarbakır ve Mardin çevresindeki katliamlardan kaçan Süryanilerin Midyat'a sığınmaları ve yaşadıklarını anlatmaları gerginliği tırmandırmıştır. Midyatlı Süryanilerin ileri gelenleri dönemin Midyat kaymakamı Nuri Bey'le görüşmüş ve açıklama istemişlerdir. Nuri Bey, bu yaşananların kendilerini kapsamayacağını, olayların sadece Ermenilere yönelik olduğunu söyleyerek onları sakinleştirmek istemiştir. Fakat Süryaniler endişelerinde haklı çıkmıştır, zira 1915 Haziranında Midyat'taki Süryani Protestanlara yönelik tutuklama faaliyetleri başlamıştır (Gaunt, 2007: 270-273). Bu aşamada olaylar kontrolden çıkmış ve civar aşiretlerin de desteğiyle Midyat sokaklarında adeta Süryani avı yaşanmıştır.

⁵ Süryanicede bunun için “*u baslo basloyo*” (soğan soğandır) denmektedir.

⁶ Bölgedeki aşiret yapılanmasının tarihi ve günümüzdeki durumları için bkz. (Tan, 2011).

Birçok Süryani öldürülürken kaçabilenler şehrin yakınındaki Aynwardo (Gülgöze) köyüne sığınmıştır. 6-7 bin Süryaninin sığındığı Aynwardo köyü, Osmanlı Ordusu ve yerel aşiret milisleri tarafından kuşatma altına alınmıştır. Muhkem bir kale konumunda olan köyü almak kolay olmayacağından ve kuşatma her iki tarafı da yıpratacağından verilen kayıplar da⁷ göz önünde bulundurularak Osmanlı ordusu tarafından barış teklif edilmiştir. Bölgede herkes tarafından saygı duyulan Şeyh Fethullah'ın aracı olması neticesinde, Süryaniler, silahlarını teslim etmeleri karşılığında köyelerine dönmüşlerdir (Gaunt, 2007: 289-292). Benzer bir kuşatma da İdil'de (Hazax/Azax) yaşanmıştır (Gaunt, 2007: 377-405).

Birçok Süryani bu dönemde dağlara veya تنها köylere sığınmış, bazıları da Müslüman aileler tarafından gizlenmiş ve korunmuştur. Kaos ortamının son bulması ve Süryanilerin yurtlarına dönebileceğine dair yayınlanan fermanlar sonrası bazıları geri gelmiştir. Ancak bölgedeki Süryani demografisi ciddi bir değişim geçirmiştir. Eskiden sadece Süryanilerin yaşadığı bazı köylere Müslümanlarca tamamen el konulmuş, bazılarında ise Süryaniler ve Müslümanlar beraber yaşamaya başlamıştır (Öztemiz, 2012: 47). Müslümanlar tarafından himaye edilen Süryaniler kendilerine yapılan bu iyiliği unutmamış ve her fırsatta dile getirmişlerdir. Nitekim Şey Fethullah'ın kabri Süryaniler tarafından da ziyaret edilmektedir.

Bu aşamadan sonra adeta hayatta kalma içgüdüleriyle hareket eden Süryaniler tamamen içlerine kapanmışlardır. Herhangi bir kavgada taraf olmamak için azami gayret sarf etmiş ve mümkün merteye göz önünde bulunmamaya çalışmışlardır. Bu tutumlarında başarılı olduklarını ve 1960'lı yıllarda başlayan Avrupa göçüne kadar kendilerinden neredeyse hiç söz edilmediğini görmekteyiz.

2. Seyfo Sonrası Süryanilerin Göçünü Tetikleyen Olaylar

Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Süryanilerin genel nüfuslarının tespiti hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Coğrafi olarak yaşadıkları bölgelerin farklılığı, Osmanlı Millet sistemi içerisinde Ermeni Patrikhanesine bağlı olmaları, özellikle 19. yüzyılda sürekli mezhepsel farklılaşma içerisinde olmaları bu durumu etkilemiştir. Birinci dünya savaşı öncesi Süryani nüfusunun ne kadar olduğu son derece tartışmalıdır ve “Süryani Soykırımı”nı savunanlarla buna karşı çıkan resmi tezler birbirinden oldukça uzak rakamlar vermektedirler.⁸ Çeşitli kaynaklarda verilen rakamları inceleyen ve tekrarları elemeye çalışan David Gaunt, 1. Dünya Savaşı öncesinde Yukarı Mezopotamya ve komşu bölgelerde yaşayan Süryani nüfusunu (Süryani, Nesturi, Keldani) 619 bin olarak vermiştir (Gaunt 2007: 59).

⁷ Süryaniler'den 300, Osmanlı Ordusundan ve destek veren Kürt milislerden yaklaşık 200 kişinin öldüğü söylenmektedir (Gaunt, 2007: 292).

⁸ 1919 Paris Barış Konferansı'na Süryanileri temsilen katılan Afrem Barsavm'ın Seyfo döneminde öldürülen Süryanilere dair şehir şehir verdiği liste için bkz. Barsavm, 1996: 8. Soykırım karşıtı yazarlardan birisi olan Bülent Özdemir'in verdiği rakamlar için bkz. Özdemir, 209: 51-66.

1915 öncesinde Yukarı Mezopotamya ve Batı İran, Süryanilerin mesken edindiği yerlerdi. Halep, Musul, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Hakkari, Urmiye (İran) gibi şehirlerde yaşayan Süryaniler, Nesturi, Keldani, Süryani Kadim, Süryani Katolik ve benzeri birçok farklı kiliseye bölünmüşlerdi. Osmanlı Devleti'nde azınlıklar ayrı birer “*millet*” olarak sınıflandırılmış ve bu şekilde bir idari yapı kurulmuştu (Eryılmaz, 1992). Önceleri idari olarak devletle irtibatları Ermeni Kilisesi üzerinden sağlandığı için nüfus sayımlarında da *Ermeni Milleti*'nden sayılıyorlardı (Özcoşar, 2005). 19. yüzyılda Osmanlı resmî kayıtlarında Süryaniler ve Süryani Patrikliği tanımlanırken “*Ermeni millete tabi Süryani taifesi*”, “*Ermeni milleti kullarına bağlı Süryani taifesi*” veya “*Ermeni yamakları*” gibi ifadeler kullanılmıştır (Özcoşar, 2014: 5). Süryani Ortodoks kilisesinin resmi anlamda Ermeni Kilisesine bir bağlılığı olmasına rağmen hem kendi cemaat işlerinde hem de devletle olan ilişkilerinde bunun pek bir anlam ifade etmediği görülecektir. Ancak 19. yüzyılda devlet nezdinde patriklik beraatı almak için Ermeni patrikliğinin aracılığı gerekli olmuştur (Özcoşar, 2005: 224). Fakat Süryanilerin ayrı bir “*millet*” olarak tanınma çabaları neticesinde Osmanlı Devleti nezdinde kimi girişimlerde bulunmuşlar ve nihayet Mart 1914'te hazırlanan *Süryani Kadim Patrikliğinin Nizamnâme-i Umumiyesi* ile birlikte Ermeni Kilisesine bağlılıkları resmi olarak sona ermiştir (Şimşek, 2005; Sofuoğlu, Akvarup, 2012; Özcoşar, 2005: 233).

Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla “*millet sistemi*” değişmiş yerine Lozan Barış Antlaşması ile belirlenen yeni bir “*azınlık*” tanımı gelmiştir.

2.1. Lozan Antlaşması ve Süryanilerin Yok Sayılması

Öncelikle şunu belirtmek gerekir, Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin adeta kuruluş antlaşması olarak değerlendirilebilir. Azınlıklar konusu, Lozan Barış Antlaşması'nın, “Siyasal Hükümler” başlığını taşıyan I. Bölümünün, “Azınlıkların Korunması” başlıklı III. Kesimi'nde 37-45. maddelerinde düzenlenmiştir (Meray, 1973: 11-14). Söz konusu maddeler incelendiğinde gayrimüslim azınlıklara bir takım haklar tanındığı görülecektir. Lozan'da din eksenli bir azınlık tanımlaması yapıldığı için sadece gayrimüslimler azınlık olarak kabul edilmiştir. Yine Lozan maddelerinde bu azınlıkların ismi yer almamasına ve sadece “gayrimüslimler” olarak geçmesine rağmen, Cumhuriyet tarihi boyunca adeta yazılı olmayan bir konsensüs ile bu azınlıklar “Yahudiler, Ermeniler, Rumlar” olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda Süryaniler, Nesturiler, Keldaniler gayrimüslimlerden olmalarına rağmen diğer azınlıkların sahip olduğu haklardan (kendî okullarını açmak gibi) yararlanamamışlardır (Ergün, 2005: 240). Bunun nedenine dair çeşitli iddialar ortaya sürülmektedir. Bunlardan birisine göre “Atatürk'ün yakın dostu” olarak kabul edilen dönemin Süryani Ortodoks Patriği Mor Ignatius III. İlyas Şakir, azınlıklardan olmayı reddetmiştir.⁹ Böyle bir iddia olmasına rağmen bunu ispatlayacak herhangi bir belge bulmak mümkün

⁹ Süryani Patriği İlyas Şakir Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara Garı'nda karşılayanlar arasında bulunduğunu gösteren bir fotoğraf halen Deyrulzafaran Manastırı Patriklik makamında asılı bulunmaktadır (Oral, 2007: 287).

olmamıştır (Oran, 2001). Kaldı ki söz konusu konuşma gerçekleşmişse bile bireysel bir haktan, bireyin mensubu olduğu grubun lideri feragat edemez (Oran, 2006: 68).

Osmanlı döneminde “millet sistemi” sayesinde göreceli de olsa ulusal azınlıkların varlıklarını yaşatmasına ve geliştirmesine olanak sağlanmıştı. Oysa üniter devlet modelini esas alan ve Osmanlı'nın devamı sayılabilecek Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'da tanımlananların dışında herhangi bir azınlık topluluğunun varlığını kabul etmemiştir (Dora, 2005). İşte Süryaniler de varlığı kabul edilmeyen bu azınlık gruplarından birisi olmuştur. Bu durum, onların asli unsurlardan olmaları hasebiyle azınlık sayılmadıkları gibi bir intiba oluşturabilir. Ancak azınlık sayılmamalarının ilerde onlara birçok zorluk çıkardığını göz önünde bulundurmamak gerekir. Süryaniler vakıflar (Ergün, 2005), anadilde eğitim (Atalay, 2016), zorunlu din dersinden muafiyet (Karataş, 1995) gibi konularda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır.

Süryanilerin Osmanlı Devleti'nde gördükleri itibarı Türkiye Cumhuriyeti'nde görmedikleri düşünülmektedir (Akyüz, 2005: 458). Devlet bugüne kadar Süryanileri Lozan kapsamında değerlendirmemiş, dilleri ve okullarına dair çeşitli haklarını vermemiştir. Ama 02 Ocak 2003 tarihinde çıkan Dördüncü AB Uyum Paketinin 3. maddesiyle cemaat vakıflarının mülk edinebilmesi önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu maddenin uygulanması için 24 Ocak 2003'te çıkartılan yönetmeliğe ilk defa bir gayrimüslim vakıflar listesi eklenmiştir. Böylece azınlık olarak kabul edilen üç sınıfın (Yahudi, Ermeni, Rum) dışındaki gayrimüslimler de dolaylı da olsa Lozan kapsamına alınmıştır (Sarı, 2013: 176).

Uzun yıllar Mardin'deki Deyruzzafaran Manastır'ında bulunan Süryani Ortodoks Patriklik Merkezi, dönemin patriği Mor Ignatius İlyas Şakir'in vefatından sonra 1933 yılında ülke dışına çıkmak zorunda bırakılmıştır. Resmi kanallarla kendilerine bir talep gitmemesine rağmen Paris Barış Konferansı'na Süryanileri temsilen katılan ve o zamanlar Suriye metropoliti olan Severios I. Afram Barsavm'ın yeni patrik olmasından duyulan rahatsızlığın da etkisiyle Patriklik Merkezi Suriye'nin Halep şehrine taşınmış, oradan da Şam'a geçmiştir (Sarı, 2013: 182). Yüzyıllardır bu topraklarda yer alan patriklik merkezinin Suriye'ye taşınması, Süryani cemaatinde tedirginliğe yol açtığı söylenebilir. Patrikliğin taşınmasıyla kendilerini tehlikede hissetmişlerdir. Nitekim bu kaygılarında haklı çıkacaklar ve 6-7 Eylül 1955 olaylarında onlar da hedefte olacaklardır.

2.2. 6-7 Eylül (1955) Olayları

Seyfo'nun yol açtığı travmanın etkilerini henüz üzerinden atamayan ve toplumsal bellekte anıların canlılığını koruduğu bir dönemde 6-7 Eylül olayları Turabdin'de yaşayan Süryanileri bir kez daha rahatsız edecektir. Bilindiği üzere 6 Eylül 1955 tarihinde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulduğu şeklindeki

asılsız haberlerin basında yer alması üzerine, başta İstanbul ve İzmir olmak üzere, gayrimüslim azınlıklara yönelik saldırılar meydana gelmiştir. O dönemdeki sokak gösterilerinde Ermeniler için “Ya Bedros’un karısı, ya Kıbrıs’ın yarısı”, Süryaniler için “Ya Butros’un karısı ya Kıbrıs’ın yarısı” sloganları atılmıştır (Korucu, 2014). Buna rağmen 1950’li yıllarda Türkiye’de çok partili hayata geçiş ve görece demokrasi ortamı, Süryanilerin biraz rahat bir nefes almalarını sağlasa da 27 Mayıs 1960’ta gerçekleşen askerî darbe buna son verecektir. Darbeyle beraber gelen sıkıyönetim ülkede istikrarsızlığa yol açmış ve oluşan demokrasi ortamını dağıtmıştır.

Süryaniler, 1960’lı yıllarda Avrupa’ya göç başladığında, Güneydoğu Anadolu’daki diğer topluluklara kıyasla bu fırsatı değerlendirmekte hızlı davranmışlardır. Üstelik Avrupa’ya ayak bastıklarında, akraba ve tanıdıklarını peşlerinden çekmiş ve onlara ön ayak olmuşlardır (Bruinessen, 2012: 8). 1960’lı yıllarda Almanya-Türkiye arasında yapılan misafir işçi antlaşmasından sonra yaklaşık 1.4 milyon Türkiye vatandaşı Almanya’ya gitmiştir. Bunların arasında 9 bin civarında Süryani de vardır. Süryaniler, bir süre sonra geçici misafir işçi statüsünden kalıcı olma yolunda uğraş vermiş ve 1970’li yıllardan sonra birçok Süryani, *Aile Birleşimi*¹⁰ gerekçesiyle Avrupa’ya geçmiştir. 1960’larda ve 1970’lerdeki göçlere bakıldığında Turabdin’deki Süryani nüfusunun neredeyse yarısının misafir işçi, aile birleşimi, mülteci vb. statülerde Avrupa’ya göç ettiği görülecektir. 1960’lı yılların başında Turabdin bölgesinde yaklaşık 40 bin Süryaninin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Sümer, 1982: 121).

Avrupa’ya ilk göç eden Süryaniler, Mardin, Diyarbakır, Midyat gibi şehirlerdendir. Şehirde olanlar köylerdekine nazaran daha önce durumdan haberdar olmuşlardır ve Türkçe bildikleri için nereye başvurulacağını bilmektedirler. Ayrıca çoğu terzi, demirci vb. meslek dallarına ait olan bu esnafın köydekiler gibi toprağa bağlılıkları olmadığı için, bırakıp gitmeleri daha kolay olmuştur. Üstelik daha önce iş gereği şehir dışına yaptıkları yolculuklardan ötürü yol yordam bilen insanlardır. Bunlar Süryanilerin orta sınıfı olarak değerlendirilebilir. Şehirli Süryanilerin amaçları, Avrupa’ya gidip birkaç sene çalışarak sermayelerini hızlı bir şekilde güçlendirip geri dönmektir (Atto, 2011: 167). Ancak yaz tatillerinde ailelerini ziyarete gelen gurbetçilerin Avrupa’ya dair anlattıkları geride kalanlar için bir masal dünyası gibidir. Böylelikle Avrupa’ya göçler artmış ve hızlı bir nüfus kaybı yaşanmıştır. Erken gidenler taşınmaz varlıklarını elden çıkarma yoluna gitmiş, bazıları da akrabalarına emanet etmişlerdir. Akrabalar da birbirinin peşi sıra Avrupa’ya geçince taşınmaz malları güvendikleri Müslüman komşularına-arkadaşlarına emanet etme yoluna gitmişlerdir. Halen Midyat’taki birçok taşınmaz söz konusu Müslümanlar tarafından Süryaniler adına kiraya verilmektedir.

¹⁰ Avrupa’ya misafir işçi olarak giden vatandaşlara ailelerini de yanlarına alabilme hakkı tanınmıştı. Bu vesileyle gidenler aradan çok zaman geçmeden ailelerini de Avrupa’ya götürmüşlerdir.

2.3. Kıbrıs Harekâtı (1974)

1960'lı yıllarda Kıbrıs'ta yükselen tansiyon ve 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs Çıkartması gibi olaylarla gözler tekrar Hristiyanlara dolayısıyla Süryanilere çevrilmiştir. Midyat'ta Kıbrıs krizi nedeniyle 1964'te Süryanilere karşı istenmeyen olayların gelişmesi son anda engellenmiştir. Merkezdeki ve civar köylerdeki bazı silahlı Müslüman ahali, Midyat'ın Estel kesiminde Kıbrıs'ı protesto eden bir miting düzenlemiştir. Halk galeyana gelip çoğunluğu Süryanilerden oluşan Midyat şehir merkezine yürümüş ama yetkililerin araya girmesi ve olayın Süryanilere önceden haber verilmesi sonucu alınan tedbirlerle kalabalık engellenmiştir. Sözlü anlatılara göre Midyat'ta yeni bir Seyfo yaşanmasını engelleyen kişi Doktor Rifat Bey'dir. Şehirdeki önemli bir Kürt-Müslüman aileden olan Doktor Rifat, kaymakama giderek yaklaşmakta olan tehlike hakkında uyarıda bulunmuş ve herhangi bir sorun yaşanması durumunda bundan kendisinin sorumlu tutulacağını hatırlatmıştır (Atto, 2011: 120). Bu ve benzeri hadiseler, bir daha dönmemesine gözlerin Avrupa'ya çevrilmesine neden olmuştur. Hatta Avrupa'da misafir işçi olarak bulunan ve geri dönmeyi düşünen Süryaniler de uyarılır “Biz kaçmaya çalışıyoruz siz geri döneceğiniz diyorsunuz.”

Süryaniler aleyhine oluşan olumsuz hava bununla sınırlı kalmamıştır. 1970'li yıllarda Türkiye'nin yurtdışındaki diplomatlarını hedef alan ASALA örgütü yoğun bir şekilde gündemi işgal etmiştir. Bu arada, diğer azınlıklara verilen haklar Süryanilere de verilmediği için resmi olarak okul açmalarına izin verilmemiş ama Deyruzzafaran manastırı gibi “medrese” tarzı eğitimlerine de göz yumulmuştur. Ancak 2 Eylül 1978 tarihli Hürriyet gazetesi, Süryanî çocukların manastırda eğitilerek İstanbul'daki Ermeni okullarına gönderildiği ve ASALA'ya terörist yetiştirildiği iddiasını haberleştirmiştir. İki gün sonra bu haberi doğrulayan Mardin Valisi Fahri Öztürk manastırdaki eğitim faaliyetlerine son verildiğini duyurmuştur.¹¹

1975'te Midyat'taki Süryaniler başka bir şiddet ihtimaliyle karşı karşıya kalmıştır. Müslüman bir kız Süryani bir erkeğe aşık olmuştur ve bu olay pek alışıldık bir durum değildir. Bunun tersi defalarca olmuş, Süryani kız Müslüman erkeğe kaçmış veya kaçırılmıştır ama Müslüman kızın kendi rızasıyla bile Süryani erkeğe kaçması şehirdeki Müslümanları öfkelenmiştir. Estel'deki bir Müslüman kendilerine saldırı düzenleneceğini Midyat'taki Süryanilere haber vermiş ve yine askerî yetkililerin devreye girmesiyle muhtemel bir facia engellenmiştir. Birkaç gün sonra tansiyon düşmesine rağmen birçok Süryani yola çıkmak için pasaportunu hazırlamıştır (Atto, 2011: 125). Kıbrıs meselesiyle bölgede Süryanilere karşı yükselen tansiyona o dönem Türkiye'deki politik

¹¹ “Şimdi de Süryani Vatandaşlarımıza El Attılar” başlıklı haberin giriş kısmı ise şöyle: Bazı kişiler, tarihi manastırda çocuklara Süryanice eğitim yaptırıp sonra da özel amaçla Ermeni okuluna gönderiliyor. 28 Eylül 1978, Hürriyet. Söz konusu hadise Avrupa Süryani diasporasının da gündemini işgal eder. Takip eden aylarda Süryaniler tarafından çıkarılan süreli yayınlarda bunu konu edinen yazılar bulmak mümkündür. Bkz. (Kolo Suryoyo, 1978/4: 22-25).

konjonktürün belirsizliği de eklenince, Süryaniler bir daha geri dönmek üzere, Avrupa ülkelerine siyasi mülteci olarak sığınırılar.

Avrupa'ya yapılan göçleri üç dönemde incelemek mümkündür (Atto, 2011: 144).

1. 1965-1975 (Misafir İşçi)
2. 1975-1984 (Mülteci)
3. 1984-2009 (Aile Birleşimi)

Bu ayırım hem göç skalasına hem de göçün niteliğine (işçi, mülteci vs.) göre yapılmıştır. Yine de bu dönemler arasındaki çizginin keskin olmadığı ve geçişken olduğu belirtilmelidir. Örneğin 1990'lı yıllardan sonra da Avrupa'ya siyasi sığınmacı olarak giden Süryaniler bulunmaktadır. En fazla göç 1975-1984 arasında olurken en az göç de 2000'den sonra olmuştur.

Birçoğu bulunduğu şehrin sınırlarına dışına çıkmamış bu insanlar haritada gösteremeyecekleri ülkelere gitme cesaretini nasıl buldular? Kendi elleriyle yaptıkları evlerini, köylerini, topraklarını, dükkânlarını, akrabalarını, kısaca her şeylerini geride bırakıp bir daha dönmemesine, onları Avrupa'ya gitmek zorunda bırakan nedenler nelerdi? Nasıl olur da bu kadar çok Süryani herhangi bir organizasyon olmadan göç edebilir? Bu sorulara cevap ararken Süryanilerdeki aile bağlarının ne kadar güçlü olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bu bağlamda Batı'ya yerleşenler arkalarından gelecek akrabalarına hem göç sürecinde hem de yerleşip yeni bir hayat kurmalarında yardımcı oluyorlardı (Atto, 2011: 172-173).

1970'li yıllardan sonra Avrupa'ya göç eden Süryanilerin sayısında artış yaşanmasıyla birlikte, önceden göç edenler planlarında değişiklikler yapmaya başlarlar. Başlangıçta geçici bir süre çalışıp geri dönmeyi hayal ederken, artık geri dönüşün oldukça güç olduğunu anlamış ve kalıcı olarak yerleşmeye yönelmişlerdir. 1970'lerden sonra gidenler, öncekilerden farklı olarak ailelerini de yanlarına almışlardır. Ayrıca akraba ve tanıdıklarına ön ayak olarak, Avrupa'ya göç etmelerine yardımcı olmuşlardır. Bu dönemde Avrupa'ya göç edenlerin birçoğu askerlik çağına gelmiş erkekler ve evlilik çağına gelmiş genç kızlardan oluşmaktadır (Bar Şawme, 1992: 6).

1970'li yılların sonuna kadar Süryaniler gittikleri Avrupa ülkelerinde "oturma izni" alma konusunda fazla zorlukla karşılaşmadılar. Fakat 1980'den sonra göçlerin artması ile birlikte bu göçleri önlemek isteyen Avrupa ülkeleri Türkiye'ye vize uygulamaya başlamışlardır. Buna rağmen Süryani göçleri devam etmiş ve Süryaniler Avrupa ülkelerine mülteci olarak sığınmışlardır (Bar Şawme, 1992: 6).

2.4. 1980 Darbesi ve Zorunlu Din Eğitimi

1980 askeri darbesi öncesinde ve sonrasındaki toplumsal huzursuzluk Süryanileri de etkilemiş ve Avrupa'ya göçler çoğalmıştır. 1980 öncesinde

Türkiye'deki sağ-sol çekişmesinde de, 1980 sonrasında bölgede yükselen terör olaylarında da arada kalan ve daha çok ezilen Süryaniler çareyi Avrupa'ya göçte bulmuşlardır. Bu dönemdeki göçün ani yükselişine bir başka neden de “Avrupa yollarının kapanması” endişesidir. Önceleri vizesiz gitmek mümkünken 80 sonrası artık vize istenmektedir (Atto, 2011: 176). Avrupa'ya gitmeyi düşünen ama kararsız olan birçok insan, tabiri caizse tünelden önceki son durak olarak gördükleri bu dönemde hızla ülkeyi terk etmiştir.

1980 darbesinden sonra zorunlu hale getirilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden gayrimüslim azınlıklar muaf tutulmasına rağmen Süryaniler bu kapsama alınmadığı için Süryani çocuklar derslere katılmak zorunda bırakılmışlar ve hatta bu dersten sınav olmuşlardır. Süryaniler çocuklarının din derslerinden muaf tutulmaları için ilgili mercilere defalarca başvuruda bulunmalarına rağmen bir sonuca ulaşamamışlardır. Her defasında kendilerine ilgili anayasa maddesinden ötürü bir şey yapılamayacağı söylenmiştir. Sonunda Midyat'taki Süryani Kadim Kiliseleri Vakfı konuyla ilgili Danıştay'a başvurmuş ve dönemin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı dava edilmiştir. Danıştay Süryanilerin lehine karar vermiş ve yürütmeyi durdurma kararı almıştır. Buna rağmen değişen pek bir şey olmamış ve Süryani öğrenciler Din Kültürü dersine zorunlu olarak katılmaya devam etmişlerdir (Sezgin, 1988: 149). Durumun garabetinin farkında olan bazı öğretmenler ise onları sınıftan çıkarmasalar da ara formüller bulma yoluna gitmiştir. Midyat'ta Atatürk İlkokulu beşinci sınıfta aynı sınıfı paylaştığım üç Süryani çocuğun başına gelen de böyle bir olaydı. Öğretmenimiz Din Kültürü dersinde onlara öteki derslerin ödevlerini yaptırarak kendilerini sınıftan çıkarmadan derse katmamanın bir yolunu bulmuştu.

2.5. Bölgedeki Terör Olayları: PKK, Hizbullah

Bölgede yaşanan PKK-Devlet çatışması da göç sürecini hızlandıran diğer bir faktör olmuştur. Devlet ve PKK, Süryanileri kendi taraflarına çekmeye çalıştıkça Süryaniler taraf olmak istemediklerini her ortamda bildirmişlerdir. Ama o dönemde devletin yanında olduğunu açıkça ilan etmemek onları şüpheli duruma düşürmekteydi. PKK'de yaptıkları şeyin “ezilenlerin mücadelesi” olduğunu ve “faşist yönetime” karşı kendilerinin desteklenmesi gerektiğini savunmaktaydı. İki tarafın kısırcasında kalan Süryaniler, çözümünü göç etmekte bulmuşlardır.

PKK eylemlerine karşı 1990'lı yıllarda kurulan Köy Korucuları sistemi de Süryanileri olumsuz etkilemiştir. Ayrı bir araştırma konusu olan Koruculuk sistemi ağalık sisteminden ayrı düşünülmemelidir. Birçok defa aşiretin veya köyün ağası aynı zamanda “baş korucu” olmuştur. Dolayısıyla devletin desteğini arkasına alan korucu köyleri zaman zaman keyfi nedenlerle komşu köyler üzerinde baskı kurmuş ve onları köylerini terk etmeye zorlamıştır. Korucu olmayı reddeden köyler güvenlik gerekçeleriyle devlet tarafından boşaltılmış, korucu olmayı kabul edenler de PKK tarafından gelen baskılarla köylerinden çıkmak zorunda kalmışlardır (Beth Şawoce-Bar Abraham, 2009: 249). Kavganın tarafı olmayan

Süryaniler de bu süreçte arada kalmış ve can güvenlikleri nedeniyle köylerinden ayrılarak Avrupa'ya sığınmışlardır. Boşalan Süryani köylerine, duruma göre civar köylerdeki korucular yahut diğer köylüler yerleşmiştir (Het is Oorlog in Turabdin, 1993: 4). Sözelimi bir Süryani yerleşimi olan Şırnak'ın İdil ilçesine bağlı Sanköy (Sare-Gavayto) 1994 yılında güvenlik gerekçesiyle boşaltılmış ve sakinleri Avrupa'ya göç etmiştir. Boşalan köye de korucular yerleştirilmiştir. Ancak bölgede terör olaylarının azalmasıyla resmi girişimler sonucunda korucular köyü boşaltmış ve bazı Süryani aileler Ağustos 2004 yılında köylerine geri dönmüşlerdir (<http://suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=45>).

1990'lı yıllarda Turabdin bölgesindeki Süryanilerin bir diğer problemi de Hizbullah örgütü olmuştur. Süryanilerin Maruz kaldıkları birçok faili meçhul cinayetin yanı sıra önde gelen bazı kimseler de Hizbullah örgütü tarafından kaçırılmıştır.¹² 94'te Midin (Öğündük) köyünün papazı Melke Tok kaçırılır. Her ikisi de Avrupa'daki Süryanilerin gayretleriyle devreye giren Avrupalı politikacıların çabaları sonucu serbest bırakılmıştır (Shemsho, 1994/35: 26-27).¹³ Papaz Melke Tok'un serbest bırakılmasından birkaç gün sonra Yacob Matte faili meçhul bir cinayete öldürülmüştür, olayın Hizbullah örgütü tarafından yapıldığına inanılmaktadır (Atto, 2011: 133).

Süryaniler bazen de terör nedeniyle kaçınılma olaylarına maruz kalmışlardır. 22 Şubat 1993 tarihinde Midyat'ın Midin (Öğündük) köyündeki Süryani öğretmen Lahdo Barınç, Hizbullah örgütü tarafından kaçırılmıştır. Ancak gerek anavatandaki Süryaniler gerekse diasporadaki Süryaniler olayın peşini bırakmayıp gerekli mercilere başvurmuşlardır. Lahdo Barınç nihayet aradan 8 ay geçtikten sonra 110 bin mark fidye karşılığında 13.9.1993 tarihinde serbest bırakılmıştır (Shoeshoto Suryoyo, 1994/43: 23) Olaya son derece sevinen Barınç ailesi, sevinçlerini bir tebrik mesajıyla Kolo Suryoyo dergisinde paylaşmışlardır (Kolo Suryoyo 1993/93: 173).

Öte yandan Süryanilere yönelik faili meçhul cinayetler Avrupa'ya göçü hızlandırırken, diasporadaki Süryanilerin geri dönme planları-hayallerini de suya düşürmüştür. Midyat'ta muhtarlık yapan 40 yaşındaki Yakup Mete 16 Şubat 1994 tarihinde Gercüş'ten Midyat'a dönerken kimliği belirsiz kişilerce öldürülmüştür. 9 çocuk babası Mete'nin cenazesi Midyat'taki Mor Abrohom Manastır mezarlığına defnedilmiştir. Bu olay diaspora Süryanilerinde büyük bir üzüntüye neden olmuştur (Kolo Suryoyo, 1994/96: 57). Aynı yıl içerisinde gerçekleşen bir başka faili meçhul cinayet haberi de İdil'den gelmiştir. İdil'in eski Süryani belediye başkanlarından Şükrü Tutuş, 17 Haziran 1994 tarihinde evine giderken öldürülmüştür. Süryani dernekleri olayı kınadıklarını bildiren mesajlar

¹² David Vergili, yaptığı araştırmada 1987-1998 yılları arasında 50'ye yakın Süryaninin faili meçhul cinayete kurban gittiğini tespit etmiştir. Özellikle 1990'da Süryanileri hedef alan faili meçhul cinayetlerin arttığı görülmüştür, bu yılda 10 kişi öldürülmüştür (Vergili, 2014).

¹³ Yaklaşık bir hafta boyunca alıkoyulan Melke Tok, birkaç defa diri diri mezara gömülüp çıkarıldığını, sonucunda ise kendi imkânlarıyla kaçıp kurtulduğunu söylemiştir.

yayınlayarak durumu Avrupa'daki ilgili kurum ve kuruluşlara ilemişlerdir (Kolo Suryoyo, 1994/97: 90; Shoeshoto Suryoyo, 1994/44: 2).

1 Mayıs 1990 tarihinde Midyat'ın Enhil (Yemişli) köyünde Gevriye Bulut ve ailesine silahlı baskın yapılmış, baba Gevriye Bulut olay yerinde, oğlu Samuel Bulut da kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirmiştir. Anne Sıkar ve kızları Meryem ise olaydan yaralı bir şekilde kurtulmuştur. Türkiye'deki ulusal gazetelerde çıkan haberlerde olayın PKK tarafından gerçekleştirildiği yazılırken *Shemsho* dergisinde bundan bahsedilmemiş, Türkiye Cumhuriyeti devletinin sistematik olarak uyguladığı baskılardan birisi olarak haberleştirilmiştir (*Shemsho*, 1990/18: 23). Bir diğer diaspora yayını olan *Shoeshoto Suryoyo* dergisi ise bunun Hizbullah tarafından gerçekleştirildiğini söylemiştir (*Shoeshoto Suryoyo*, 1994/43: 21).

2 Haziran 1990 tarihinde de Midyat'ın Arnas (Bağlarbaşı) köyünde Yusuf Aykıl ve Hamile eşi öldürülmüştür. Bu olaydan sonra Arnas köyünden Avrupa'ya yapılan göçler hızlanmıştır. Süryanilere yönelik benzer cinayetler artınca diasporadaki Süryaniler harekete geçmiş ve kamuoyu oluşturmak amacıyla Stockholm, Berlin, Lahey, Zürih gibi çeşitli Avrupa kentlerinde protestolar düzenlemişlerdir (*Shemsho*, 1990/18: 23).

Türkiye'deki bütün gayrimüslimleri tanımlamak için halk arasında “*gavur*” denmeye devam edilmektedir. “*Gavur*”, “*kafir*” kelimesinin bozulmuş halidir ve kavramsal olarak “*haklı gizleyen, Allah'a inanmayan*” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla isimlendirmenin son derece incitici ve küçük düşürücü bir kullanımı vardır. Halk arasında gündelik dile fazlasıyla yerleşmiş olan bu isimlendirme (*gavur sokak, gavur apartman, gavur cami vb.*), kelimenin gerçek anlamı kastedilmeden, gayrimüslimleri tanımlamak için kullanılsa da ister istemez bir “*öteki*”yi doğurmaktadır (Atto, 2011: 109). Bunun beraberinde getirdiği “*gavurlar zengin olur*” önyargısı da eklendiğinde gayri müslimlerin hem şüphyle yaklaşılın hem de haset edilen bir kitle haline geldiği görülecektir. Farklı etnik gruplardan oluşmalarına bakmaksızın bütün Süryanileri genelleyen bir ifade olarak kendileri için “*gavur*” ifadesinin kullanılması haklı olarak onları rahatsız etmiş ve gavur sıfatının dinsizler için kullanıldığını oysa kendilerinin kitap ehli olduklarını dile getirmişlerdir. Dinsel dışlamaya örnek olarak verilebilecek “*gavurun kestiğinin yenmemesi*” gibi tutumlar da onları derinden yaralamıştır. Bu tarz tutumları genelleştirip bölgedeki bütün Müslümanları suçlamanın yanlışlığı kadar meselenin münferit olduğunu söylemek de olayı indirgemek ve basitleştirmektir (Özmen, 2005: 167).

Fakat Süryani göçünü sadece kendilerine yapılan baskılara bağlamak da doğru olmaz. Dönemin rüzgârına uygun bir şekilde birçok kimse “*Avrupa'ya kapak atmak*” istemiş olabilir. Kendileri de Avrupa'ya yapılan bu ani ve yoğun göçten rahatsız olmuşlardır. Gebro Temiz'in “*Göç ve Göçün Nedenleri*” başlığıyla çıkan yazısında geçen aşağıdaki ifadeler konuyu adeta özetlemektedir.

“Fakat Cumhuriyet’in ilanından bugüne kadar Müslüman çevre ahalisi tarafından öldürülen Süryanilerin sayısı, bu onbeş yıldır Avrupa’da trafik kazalarında ölen Süryanilerin sayısından daha az olduğu söylenebilir. Yani cumhuriyetin ilanından beri Süryanilerin başına gelen bu gibi mağduriyetler geçen asırlara nazaran önemsizdir. Mamafihi, batı Avrupa’ya ani göçümüze kadar vatanımızda dil, din, örf ve adetlerimizi yürütmekte bizi kimse alıkoymadı. Zaten can ve mal emniyeti yanında, bu hususta daha fazlasını asla talep etmiyorduk. Batı Avrupa’ya ani göçümüz hangi sebepten dolayı meydana gelmişse de, bu adımı attığımızı bugün çoğumuzun pişman olduğunu görüyoruz. Örneğin eğer vatanda ikinci sınıf vatandaş alıkozuluyorsaydık, Avrupa’da ise üçüncü sınıfa layık görülüyoruz (Temiz, 1982: 9).

Süryanileri Avrupa’ya çeken nedenlerden birisinin de “Hristiyan Avrupa” algısı olduğu söylenmektedir. “Hristiyan Avrupa” beklentisi de tam bir hayal kırıklığı oluşturmuştur.

Avrupalının bizim gibi Hristiyan olup bizi din kardeş olarak alıkoymaya (Zaten en çok bu fikir batı Avrupa’ya göç etmemize sebep oldu) düşündüğümüz gibi asla çıkmadı (Temiz, 1982: 9).

Peki bütün bu yoğun göç süreci boyunca kilisenin tavrı ne olmuştur? Terkedilen köyler ve boşalan kiliselerin durumuna bakarak bazı ruhaniler de cemaatlerinin ardından Avrupa’ya göç etmiştir. Fakat göçün önü alınamayıp Süryaniler bölgede yok olma tehlikesiyle karşılaşınca Metropolit Efrem Bilgiç ve ardılı Samuel Aktaş harekete geçmişlerdir. 1993’te, Avrupa’ya gidecek ruhanilerin afroz edileceğine karar verilmiştir. Turabdin metropoliti Samuel Aktaş köy köy dolaşarak, köylüleri gitmemeleri için ikna etmeye çalışmıştır. Bu girişimler sonuç vermiş ve kısa bir süreliğine de olsa göç durmuştur (Atto, 2011: 191). Ama PKK ve Hizbullah örgütlerinin bölgedeki faaliyetleri çoğalınca Süryaniler tekrar Avrupa yollarına düşmüştür.

Hollanda’daki Abraşiye dergisi “Tur’Abdin kime terk ediliyor?” diye sorar ve peşinden bir çağrıda bulunur:

“Milliyetçi olan, vatanını terk etmeyecek, tarihi eserlerini bırakmayacak, çıkmışsa dahi, çözüm için, Tur’Abdin’i yeniden yaşatmak için, geri dönmektir. 1895’ten beri, Tur’Abdin’den batıya doğru göç ediyor ve yavaş yavaş büyük tohumlar arasında kayboluyor... ve kaybolmaya maruz kalıyor.”¹⁴ (Kolo Suryoyo, 1985/41: 16)

Göçün getirdiği yıkımın farkında olan başkaları da vardır; Shemsho dergisinde “Turabdin’i seven Süryani gençler” imzasıyla çıkan “Bunu Haketmişmiydik acaba?” başlıklı yazıda baskı ve asimilasyon iddiasıyla bölgeyi terk etmenin doğru olmadığı, Süryanilerin 20. asra gelinceye değin benzer olayları defalarca yaşadığı anlatılmaktadır.

¹⁴ İfade aynen korunmuştur.

... Peki varlığımızdan bu yana geçen binlerce yılın zor şartlarına rağmen bütün manevi değerlerimizi (dil, din, kültür vs.) hiçbir yıpranmaya uğramadan günümüze kadar taşıyabildiğimiz tek yer Turabdin değil midir? Ama 25-30 yılı bulmayan Avrupa'daki geçmişimizle bunların hepsinden olmadık mı? Şimdi asıl yok oluşun Turabdin'de mi, Avrupa'da mı olduğuna siz karar verin (Shemsho, 1994/36: 29).

Yazının devamında Avrupa'da yaşayan diaspora Süryanilerine çağrı yapılmakta ve anavatandan göç etmek isteyen yakınlarına yeşil ışık yakmamaları, aksine geri dönüş için teşvik etmeleri öğütlenmektedir.

Yine Shemsho dergisinde göç olgusuna dair yazdığı yazıda Abrohum Nuro şunları söylemektedir:

Göç yanlıştır. Hatta yanlıştan da daha büyük bir yanlıştır. Göç ölümdür. Hatta ölümden de beterdir. Bu göç, intihardır, genosit yani soykırımdır (Shemsho, 1995/40: 29).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bazı Süryaniler Avrupa'ya göçten fazlasıyla rahatsız olmuş ve pişmanlık duymuşlardır. Geri dönmek istemelerine rağmen terör ortamı onları bu düşüncelerinden vazgeçirmiştir. Nitekim 2000'li yılların başında terör olaylarının durmasıyla çok az da olsa bazı geri dönüşlerin olduğu görülecektir.

3. Güncel Durum

Bazı Süryani aileler, Türkiye'de 2000 sonrası oluşan olumlu hava bağlamında yıllar önce terk etmek zorunda kaldıkları topraklara geri dönme ihtimalini gerçeğe dönüştürmek istediler. Birkaç yıllık hazırlıktan sonra Midyat'a bağlı Kafro Tahtayto (Elbeğendi) köyüne 2006 Eylülünde 14 Süryani aile geri dönüş yaptı. Aile üyelerinin anlatımlarına göre başından beri bunun bir pilot proje olduğunun farkındaydılar: Kafro Tahtayto projesi tutarsa başka aileler de geri dönecekti, tutmazsa geri dönüş umutları da büyük oranda sönmüş olacaktı. Fakat geri dönüşleri de kolay olmamış, çeşitli bürokratik engellerle karşılaşmışlardı (Oran, 2004). Bu geri dönüş hikâyesini, olaya başından beri tanıklık etmiş biri olarak Horst Oberkamp, "Almost a Miracle - Syrians are Returning to their Home-lands" (Neredeyse bir mucize- Süryaniler anavatanlarına dönüyor) adlı makalesinde güzel bir şekilde özetlemiştir (Oberkamp, 2012). Geri dönen aileler burada daha çok yaz döneminde ikamet etse de şimdilik bu pilot projenin başarılı olduğu söylenebilir, zira altyapısı, villaları ve mimarisiyle modern bir görünüme kavuşturdıkları Kafro Tahtayto, diasporadaki birçok Süryaniyi imrendirecek güzelliktedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca kendi eğitim kurumlarından mahrum bırakılan Süryaniler defalarca mahkemelere başvurmalarına rağmen bir sonuca ulaşamamışlardı. 2013 yılında Lozan'a tabi diğer azınlıklar gibi kendi anadillerinde eğitim verebilecekleri bir anaokulu açmak için tekrar girişimde bulunmuş ama

reddedilmişlerdir. Bunun üzerine Ankara 13. İdare Mahkemesinde açtıkları dava 18 Haziran 2013 tarihinde sonuçlanmış, anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine binaen anaokulu açılmasının önü açılmıştır (<http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=1028>). Gecikmeli de olsa haklarının kendilerine verilmesine sevinen Süryaniler hemen 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul'da anaokulu açmıştır (Gültekin, 2013). Süryanilerin söz konusu mahkeme kararını da esas alarak ilkokul için girişimleri devam etmektedir.

Süryaniler için modern dönemdeki en önemli tartışma konularından birisi de Seyfo'dur. Özellikle diaspora Süryanileri "Seyfo"nun tanınırlığı için büyük mücadeleler vermektedir. Bu anlamda birçok şehirde Seyfo anıtları dikilmiş ve bazı ülkelerde "Seyfo" resmi olarak kabul edilmiştir (İsveç, Ermenistan, Hollanda, Avusturya, Vatikan, Suriye, Çek Cumhuriyeti). Özellikle Avrupa ülkelerindeki meclislerde bunu kabul ettirerek Türkiye üzerinde baskı oluşturulmak istenmekte, bu yolla Türkiye'nin Süryanilere karşı yaptığı iddia edilen soykırımı kabul etmesi arzulanmaktadır. Hatta sırf bu amaç için kurulmuş uluslararası faaliyet yürüten Seyfo Center adında bir kurumları da bulunmaktadır (<http://www.seyfocenter.com>). Son yıllarda artan bir ilgiyle her yıl 15 Haziran Seyfo yıldönümü olarak kutlanmakta, çeşitli mitingler, konferanslar, sergiler düzenlenmekte ve bazı Seyfo anıtlarının açılışı bu güne denk getirilmektedir. Türkiye'deki Süryaniler de Seyfo'nun yetkililerce kabul edilmesi için çeşitli etkinlikler yapmaktadırlar. Mesela Seyfo'nun Türkiye'deki resmî makamlarca kabul edilmesi için Süryani Dernekleri Federasyonu (SÜDEF) öncülüğünde Nisan 2015'te dört günlük bir açlık grevi düzenlenmiştir (<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/11323/seymo-icin-dort-gunluk-aclik-grevi>).

Seyfo'ya dair sahadaki bu etkinliklerin yanında akademik çalışmaların sayısı da hızla artmaktadır. Dönemin belgeleri için arşivlere başvurulmakta, sözlü tanıklıklar kaydedilmekte ve Seyfo sürecinde yaşananlar en ince ayrıntısına kadar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalar birkaç örnek verecek olursak, Osmanlı, Almanya, İngiltere arşivlerine dayanarak hazırlanan *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu'da Müslüman-Hristiyan İlişkileri* (Gaunt, 2007) adlı çalışma bu alandaki en yetkin eserlerden biri olarak değerlendirilebilir. Almanya'da yaşayan bir Türk öğretmen olan Kemal Yalçın'ın sözlü anlatılardan derlediği *Süryaniler ve Seyfo* adındaki üç ciltlik çalışması da buna örnek verilebilir (Yalçın, 2014). Prof. Dr. Shabo Talay öncülüğünde SAYFO 1915: I. Dünya Savaşında Asuri/Arami Soykırımına dair Uluslararası Konferans başlığıyla 24-28 Haziran 2015 tarihlerinde Berlin'de uluslararası katılımı bir sempozyum düzenlenmiş, bu sempozyuma Süryani patriği Mor Ignatius Afrem II de katılmıştır. Sempozyumda sunulan tebliğlerin toplanması devam etmesine rağmen bu makalenin yazıldığı döneme kadar henüz kitaplaşmamıştır.

Diasporada Süryaniler yayınlanan neredeyse her gazete ve dergide, Seyfo'ya ait çeşitli yazı, şiir ve hatıratlar bulmak mümkündür.¹⁵ Tanıklar, yaşadıklarını anlatmaya davet etmekte ve bunlar çeşitli ortamlarda yayınlanmaktadır. Bu anlatılarda Seyfo, Müslümanlar tarafından uğradıkları baskıların doruk noktası olarak gösterilmektedir. Başlangıçta bu yazıların dış dünyaya yönelik bir propaganda aracı olduğu düşünülse de, yazıların çoğunlukla Turoyo, Klasik Süryanice, Surayt, Arapça ve bazen de Türkçe yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda bunların kendi cemaatleri tarafından okunması amacıyla yazıldığı görülecektir (Teule, 2002: 11-12). Denilebilir ki anavatanlarını terk etmenin gönüllerinde açtığı yara ve vicdan azabı bu yazılarla bastırılmaya çalışılmakta ve göç etmekten başka seçeneklerinin olmadığına adeta birbirlerini ikna etmek istemektedirler. Yaşadıkları coğrafyanın her karış toprağında atalarının ruhlarını hissedene, her taşta onların izlerini görene Süryanilerin anavatanlarını bırakmaları hiç kolay olmamıştır ve bu terk ediş gönüllerinde onulmaz yaralar açmıştır. Gittikleri ülkelerde başarıdan başarıya koşmaları, gönüllerindeki sızıyı dindirmeye yetmemiştir.

Sonuç

Neticede 1915 olaylarında diğer Hıristiyan azınlıklar gibi Süryaniler de öldürülmüş, göçe zorlanmış veya Müslümanlaştırılmıştır. Süryaniler bu travmayı atlatabilmiş ve Seyfo Süryani kimlik-din algısında ciddi bir kırılmaya yol açmıştır. Bölgedeki demografik yapıları bir daha asla eskisi gibi olamamış ve kendilerini bir daha güvende hissedememişlerdir.

Seyfo sürecinde öldürülen Süryanilerin sayısı hakkında çelişkili rakamlar verilmekte, bu rakamlar bazen milyonu geçmektedir. David Gaunt'un verdiği sayı doğru kabul edildiğinde Süryani-Keldani-Asuri/Nesturilerin toplam sayısı en iyimser tabloda bile 619 bin çıkmaktadır. Esasen burada söz konusu olan onlara karşı yapılan zulümler ve haksızlıklardır. Zulüm kaç kişiye yapılmış olursa olsun yine zulümdür. Süryanilerin mağduriyetini katledilen insanların sayısını abartarak çoğaltmaya çalışmak ister istemez bu tezi savunanların inandırıcılıklarını şüpheye düşürmekte, teze karşı çıkanlara da koz vermektedir. Dolayısıyla sayılara takılmak yaşanan acıları ve mağduriyetleri ikinci plana itmekte, salt niceliksel soğuk bir tartışmaya dönmemektedir. Bunun yerine yaşanan acılara ve katliamlara vurgu yapılmalı, sayılar üzerinden kimin haklı olduğu edebiyatından uzak durulmalıdır.

Süryanilerin hem ülke için hemde ülke dışına yaptıkları göçler yakın tarihimizin bir nevi özeti niteliğindedir. Toplumsal huzursuzluklar arttıkça (Kıbrıs Meselesi, Lübnan İç savaşı, sokak çatışmaları vs.) göç hareketlerinin çoğaldığını görülmektedir.

¹⁵ Hollanda'daki Süryaniler tarafından çıkarılan şu dergilerden rastgele birkaç sayı incelendiğinde bile söz konusu iddianın kanıtları görülebilir: *Kolo Suryoyo*, *Shemsho*, *Shoeshoto Suryoyo*.

Binlerce yıldır yaşadıkları toprakları terk etmenin yegane sebebi zannedildiği gibi ekonomik sıkıntılar değildir. Hatta ekonomik sebepler göç etme nedenlerinden belki de en sonucusudur. Çünkü ilk göç edenler çoğu zaman orta sınıfa ait olmuştur ve geride dükkânlarını, evlerini, tarlalarını bırakarak gitmişlerdir. Ayrıca Süryanilerin hayat standartları, yaşadıkları bölgedeki ortalama hayat standardının aşağısında olmamıştır.

Hristiyan olmalarına rağmen azınlıklardan sayılmayan ve yine Hristiyan oldukları için asli unsur olarak da görülmeyen Süryaniler bunun sıkıntılarını bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca yaşamış ve adeta yok mesabesinde olmuşlardır. “Mardin’in kültürel zenginliği” söz konusu olunca olabildiğince ön plana çıkarılmış ama kendi okullarını açmak istediklerinde yahut zorunlu din dersinden muaf tutulmak istediklerinde de yok sayılmışlardır. Son yıllarda Süryanilerin de nihayet Lozan Antlaşması’ndaki azınlık tanımına dahil edilmesiyle bazı hakları iade edilmiştir. Sözgelimi kendi okullarını açabilmeleri geleceğe dair umutları yeniden yeşertmiştir. Bunun gibi hadiseler diaspora Süryanileri tarafından ilgiyle takip edilmesine rağmen bir geri dönüşten bahsetmek oldukça güçtür. Özellikle komşumuz Irak ve Suriye’de birkaç yıldır yer bulan İŞİD terörü yeni bir Seyfo’nun yaşanmakta olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Binlerce yıldır yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalan Süryanilerin eksikliği toplumsal dokuyu ciddi şekilde etkilemiştir. Bölgedeki varlıkları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Süryanilerin geri dönüşü için önemli projeler geliştirilmelidir.

Kaynakça

- 28 Eylül 1978, Hürriyet
- Akdemir, S. (2009). *İstanbul Mozağında Süryaniler* (C. 1). İstanbul: Promat Basın Yayın.
- Akyüz, G. (2005). *Tüm Yönleriyle Süryaniler*. Mardin: Anadolu Ofset.
- Atalay, T. (2016). Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları. www.suryaniler.com, 27.06.2016.
- Atto, N. (2011). *Hostages in the Homeland, Orphans in the Diaspora; Identity Discourses Among the Assyrian-Syriac Elites in the European Diaspora*. Leiden: Leiden University Press.
- Badem, C. (2007). *Türk-Ermeni Sorunu Bibliyografyası*. İstanbul: Aras.
- Bar Şawme, T. (1991). *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*. Södertälje: Nsibin.
- Bar Şawme, T. (1992). *Avrupa’da Süryaniler 1 – İsviçre*. Södertälje: Nsibin.
- Barsavm, A. (1996). *Tur-Abdin Tarihi*. Södertälje: Nsibin.
- Beth-Şawoce, J., Abraham, A. B. (2009). Cumhuriyet tarihi boyunca Doğu ve Batı Asurlara Karşı Baskı, Zulüm, Asimile, Kovulma, ss. 152-251 Fikret Baikaya-Sait Çetinoğlu, *Resmi Tarih Tartışmaları 8: Türkiye’de Azınlıklar*, Ankara.
- Bilge, Y. (1996). *Süryaniler: Anadolunun Solan Rengi*. İstanbul: Yeryüzü.

- Bilge, Y. (1997). Süryanilerin Yeni Hayatı Sürgünlük, *Varlık*, Sayı: 1075, ss. 26-27.
- Bruinessen, M. V. (2012). Reflections on Midyat and Tur Abdin, *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, 7-9 Ekim 2011, Sempozyum Bildiri Kitabı, Mardin.
- Dora, E. (2005). Ab'ye Katılım Sürecinde Süryaniler ve Çok Kültürlülük, *Uluslararası Süryani Sempozyumu*, (Yayımlanmamış Sempozyum Bildirisi), İstanbul.
- Ergün, Ö. (2005). Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler, *Süryaniler ve Süryanilik*, 1-4, haz. Ahmet Taşğın vd., C. 2, Ankara: Orient.
- Erol, S. (2016). *Mazlum ve Makul, İstanbul Süryanilerinde Etno-Dinsel Kimlik İnşası ve Kimlik Stratejileri*. İstanbul: İletişim.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devlet'inde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- Gaunt, D. (2007). *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu'da Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: Belge.
- Gültekin, U. (2013). *Agos Gazetesi*, 27 Eylül 2013.
- Günel, A. (1970). *Türk Süryanileri Tarihi*. Diyarbakır.
- Het is Oorlog in Turabdin. (1993). Federatie Turabdin Nederland, Eschede.
<http://goc.bilgi.edu.tr/> (10.07.2016)
<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/11323/seyfo-icin-dort-gunluk-aclik-grevi>
(10.07.2016)
<http://www.seyfocenter.com> (10.07.2016)
<http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=1028> (10.07.2016)
<http://suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=45> (01.07.2016)
- Karataş, İ. (1995). Türkiye'de Süryani Olarak Yaşamak, *Birikim Dergisi*, Mart-Nisan 1995, Sayı 71-72, ss. 158-161.
- Kolo S., 1978/4; 1985/41; 1993/93; 1994/96; 1994/97.
- Korucu, S., 'Ya Bedros'un karısı, ya Kibris'in yarısı!' http://www.radikal.com.tr/turkiye/ya_bedrosun_karisi_ya_kibrisin_yarisi-1211358 (30.06.2016)
- Meray, S. L. (çev.) (1973). *Lozan Barış Konferansı, tutanaklar, Belgeler, Takım II*, cilt 2, Ankara: SBF.
- Nuro, A. (1990). *Turabdin Abraşiyesi Göç Olgusu, Shemsho*, 1995/40.
- Oberkamp, H. (2012). *Almost a Miracle - Syrians are Returning to their Homelands, The Slow Disappearance of the Syrians from Turkey And of the Grounds of the Mor Gabriel Monastery*, ed. P.H. Omtzigt, M.K. Tozman ve A. Tyndall, Berlin.
- Olgun, H. (2008). Asurî Göçleri ve Kimlik Arayışı, *Milel ve Nihal*, 5 (3), 269-301.
- Oral, M. (2007). İgnatios İlyas Şakir Efendi (1867-1932), *Makalelerle Mardin*, 1-4, haz. İbrahim Özcoşar, C. 4, İstanbul, ss. 269-298.
- Oran, B. (2001). Süryani Genelgesi ve Paranoya, *Agos Gazetesi*, 22 Haziran 2001.
- Oran, B. (2004). Haliç'e Balık, Midyat'a Süryani Dönüyor, *Agos Gazetesi*, 23 Nisan 2004.
- Oran, B. (2006). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim.

- Özcoşar, İ. (2005). Millet Sistemi ve Süryani Kadimler, *Süryaniler ve Süryanilik*, 1-4, haz. Ahmet Taşğın vd., C. 2, ss. 209-238, Ankara: Orient.
- Özcoşar, İ. (2014). Osmanlı'da Hristiyan Cemaatler Arası İlişkiler: Ermeni-Süryani Örneği, *Mukaddime*, 5(2).
- Özdemir, B. (2009). *Süryanilerin Dünü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özmen, A. (2005). Süryaniler Örneğinde Etnikleştir(il)me ve Etnik Kimlik Görünümleri, *Süryaniler ve Süryanilik*, 1-4, haz. Ahmet Taşğın vd., C. 3, Ankara: Orient.
- Öztemiz, M. (2012). *II. Abdulhamit'ten Günümüze Süryaniler*. İstanbul: Ayrıntı.
- Roldanus, J. (1984). *De Syrisch Orthodoxen in İstanbul*, J. H. Kok, Kampen.
- Sarı, G. (2013). *Ermeni Meselesi Işığında Süryaniler*. Ankara.
- Sertoğlu, M. (1974). *Süryani Türklerinin Siyasi ve İctimai Tarihi*. İstanbul.
- Sezgin, Ü. (1988). Kalktı göç eyledi Süryani elleri... *Tempo*, Sayı: 10, ss. 44-49.
- Shemsho, 1990/18, 1994/35; 1994/36.
- Shoeshoto Suryoyo, 1994/43; 1994/44.
- Sofuğlu, E., Akvarup, İ. N. (2012). Osmanlı Devleti'nde Millet Sistem ve Süryaniler, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 71-88.
- Sümer, F. (1982). *De Syrisch Orthodoxe Gemeenschap*. Hengelo.
- Şimşek, M. (2005). Süryani Kadim Patriklik Nizamnamesi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Eylül 2005, sayı 6, ss. 725-742.
- Talay, S. (2010). Sayfo, Firman, Qafle – Der Erste Weltkrieg aus der Sicht der syrischen Christen, in *Akten des 5. Symposiums zur Sprache, Geschichte, Theologie und Gegenwartslage der syrischen Kirchen (V. Deutsche Syrologentagung)*, Berlin 14-15 Juli 2006. Edited by Voigt, Rainer M.. *Semitica et Semitohamitica Berolinensia* 9. Aachen: Shaker Verlag, pp. 235-249.
- Tan, A. (2011). *Turabidin'den Berriyê'ye, Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*. İstanbul: Nubihar.
- Taşğın, A. (2005). Son Süryani Göçü, *Süryaniler ve Süryanilik*, 1-4, haz. Ahmet Taşğın vd., C. 4, Ankara: Orient.
- Travis, H. (2006). 'Native Christians Massacred': The Ottoman Genocide of the Assyrians during World War I. *Genocide Studies and Prevention* 1, 3 (December 2006): 327-371.
- Temiz, G. (1982). Göç ve Göçün Nedenleri, *Kolo Suryoyo*, 1982/29.
- Teule, H. (2002). Middle Eastern Christians and Migration, *Journal of Eastern Christian Studies*, V. 54 Is. 1-2, p. 11-12.
- Vergili, D. (2014). Faili Meçhul Cinayetler ve Süryaniler. <http://failibelli.org/yorum-analiz/faili-mechul-cinayetler-ve-suryaniler/> (30.11.2014)
- Yalçın, K. (2014). *Süryaniler ve Seyfo 1-2-3*. Leck.
- Yonan, G. (1996). *Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust* (Erol Sever, Çev.). İstanbul.